

34. Megyei Tükör 1973. április 14.
 35. Hargita 1986. június 26.
 36. ANDJHR, fond 586, dosar 6/1970, 184 f.
 37. Uo.
 38. Megyei Tükör 1975. december 15.
 39. Megyei Tükör 1975. december 15.
 40. Hargita 1983. júl. 6.
 41. Lásd bővebben: Fényes tegnapiunk. Tanulmányok a szocializmus korszakáról. KAM – Regionális és Antropológiai Kutatások Központja, Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 1998.
 42. Biró A. Zoltán: Szocialista urbanizáció 1968–1989. Antropológiai Műhely, 1994. 2. 113.
 43. Uo.
 44. Ion Aluș: Sociologia comunităților. Studia (Sociologie), 1998. 20–22.
 45. Nicolae Ceaușescu a XII. pártkongresszuson elhangzott jelentéséből.

EGY ŐSI HÁZASSÁGKÖTÉSI RÍTUS SZÉKELYFÖLDI KÉTARCÚSÁGA, AVAGY A NÉPI JOG KÜLÖNLEGES ESETE

■ *Lehetett-e a székelységnek saját házasságkötési szertartása?*

Minden bizonnyal: ez pedig a kontyolás rítusa lehetett. Ám a feltételezés bizonyítás nélkül semmivel sem több, mint pusztán kérdés.

A kontyolás szokása nem ismeretlen: a lakodalomnak szentelt néprajzi leírások többsége figyelmet szentelt ennek a rítusnak is, és úgy határozzák meg mint „az asszony-nyá válás végső mozzanata”.¹ Csíkszentdomokoson az asszonnyá avatás, vagyis a menyecskének az asszonyok sorába való befogadása rítusára a lakodalom keretében, éjjel után kerül sor.²

A bekontyolás mint beavató rítus

■ A leányos háztól asszonyi küldöttség érkezik: keresztanyák, rokonok. A lakodalmas gazdától kérnek bebocsátást, mert „szeretnének a menyasszonnyal pár szót váltani”.

A menyasszony és vőlegény bérma-keresztanyjai vagy keresztanyjai a menyasszony elé mennek, és kiszólítják az asztal mellől: „Gyere közénk, mert mi is kenyérrel s sóval élünk!”

Kimenetele előtt a menyasszony elbúcsúzik barátnőitől, a koszorúsleányoktól.

Leszótított szobába, rendszerint a nyári konyhába viszik a menyasszonyt, és bezárják maguk mögött az ajtót. Az új menyecske

leveti menyasszonyi ruháját, asszonyi ruhát vesz magára, majd leültetik kontyolásra. A kontyoló asszony lebontja a koszorút, majd keresztet vet a menyasszony fejére, „az én kezemet meg ne átkozd, hogy békonytollak” – mondja, majd jobb felé indítva a hajfonatot³ megcsinálják a kontyot. Amikor kész van, keresztet vet a menyecske fejére, mondván: „Az Atyának és Fiúnak és Szentlélek Istennek segedelmével menj az életnek!” Utána felkötik a kontyolókendőt, amit az anyósától kap ajándékba.

Régen az új asszony köszöntővel fordult a kontyoló asszonyokhoz: „Dicsértessék, asszonysereg! Fogadjanak bé társaságokba, hogy vegyek részt gondnokságokba. Ezután magok közt találom helyemet. Isten éltesse minnyájukat!”⁴

Nem részletezem a menyasszony elbújtatásának és a vőlegény által való keresésének betétjátékát. A beavató rítus további mozzanata a fontos.

A bekontyolt menyecskét visszavezetik a násznép körébe, az új asszony pohárköszöntőt mond, majd *kontylével* (pálinkával, amiből az első litert a leányos háztól hozzák a kontyoló asszonyok, a többi innen pótolják) és kürtöskaláccsal kínálják sorra, az ültetés rendje szerint, a násznépet, és mindenki kezét fog. A töltögetést az új ember

végzi. „A kontylevet kötelező elvenni mindenkinnek, akkor is, ha nem kívánja. Ennek az értelme az, hogy a fiatalok, mos má mint házasmemberek megtisztelik a házasságot.”⁵ Kiemelem, hogy nagyon fontos profán rituális viselkedésről van szó, tehát nem öncélú mozzanat. Mai szóval a kontylé elkínálása az új pár első igazi diplomáciai lépése, melynek célja az új család és a jelen levő valamennyi vendég és általuk valamennyi család közti kapcsolat felvétele, a kínálók és megkínáltak egyazon helyzetbe való hozatala szó- és együttevési mágia által.⁶

A kontyolókat megvendégelik, egy nótát húzatnak a tiszteletükre, és megtáncoltatják őket. Sokáig, hagyományosan egy ún. *németesre* táncolták ezt a táncot, amit a násznép is énekelt. Tartalma, üzenete miatt az első szakaszt idézem belőle:

Menyecske, menyecske,
Ne menj az erdőbe (re),
(Mer megmar a kégyó)
Szerelem képibe.

A menyasszony új társadalmi helyzetéből adódó igen érdekes nemi tilalom, tabu fogalmazódik meg itt, ami diszkrétan azt jelzi, hogy ez a mozzanat valóban sorsfordító volt, tehát üzenni kellett, itt és most, az egyetemes kígyó-jelképpel,⁷ a népi kultúra sajátos tiltó nyelvezetével az ettől arrafelé érvényes új viselkedési normát.

Bakó Ferenc palócöldi feljegyzése is fontos számomra: „A házasság magánéletében jogilag az elhálás fejezte be a házasságkötés cselekményeit, de a falusiak szemében a lány hajviseletének,⁸ ruházatának megváltoztatása, a *kontyoló* és az öltöztetés jelentette az új, asszonyi korcsoporthoz való tartozást. Amikor az új menyecske főkéntben vagy hátrakötött kendőben megjelent a nyilvánosság előtt, az a perc jelentette számára az asszonnyá fogadást.”⁹ Faragó József még egyértelműbbé teszi a rítus jelentőségét: „A hivatalos és egyházi esketésen kívül az asszonnyá levésnek a felkontyolás az igazi népi szertartása.”¹⁰

Talán elegendő, ha most annyit összegzünk, hogy a bekontyolás igen érdekes példája az átmeneti rítusok egyik sajátos straté-

giájának, Eliade megfogalmazásában a szakaszos átmenetelnek. A leányt, aki időközben két esküvői rítuson – polgári és egyházi – esett át, most újra eltávolítják korábbi állapotától, és beavatják, talán most avatják be igazából új társadalmi állapotába: asszony lesz, asszonyi jeleket – hajviselet, ruházat – ölt magára. Hangsúlyosan nőnemű szempontú beavatás.

A bekontyolás mint „mentőöv” (eltávolító és egyesítő) rítus

■ Csíkszentdomokoson a bekontyolásnak azonban egy másik rendeltetése is ismert. Másnonnan származó adatok hiányában, illetve egy 17. századi feljegyzés alapján csaknem merem hinni, hogy a bekontyolás a Székelyföldön a házasságkötés önálló népjogi szokása/rítusa volt. Kivételes élethelyzetekben érvényességét, pontosabban soron kívüli alkalmazhatóságát a mai napig elismerik, mivel a kikényszerítő helyzetek nem avultak el, de azért is, mert az ember mindig hajlamos vétségét enyhíteni, megpróbálja elfogadtatni deviáns helyzetét a közvéleménnyel, akár egy „törvényen kívül került” valamikori profán rítussal is. És ami különleges, hogy ebben a kérdésben létezik, ugyan nem elégtétellel nyugtázott, inkább zsörtölődéssel, nemtetszéssel, de mégis létezik egy elfogadott közösségi konszenzus.

Azt már Arnold van Gennepe megállapította az átmeneti rítusoknak szentelt könyvében, hogy az egyén mindenik sorsfordulója alkalmával az érintett közösség viszonylagos nyugalma is megbolydul. A lét mindennapi folytonossága, monotonája – függetlenül attól, hogy melyik következik be: születés, házasság, halál – törvényszerűen megszakad, amit helyre kell állítani minél hamarabb azért, hogy a közösség tovább működhessen. Ezt az állapotot azonban – Van Genneppel ellentétben – nem tekintem krízisállapotnak. Kutatásaim arról győztek meg, hogy a krízisállapot sokkal inkább abból keletkezik, ha a változást, az átmenetelt, nem rituálisan, nem a hagyományok és nem az erkölcsi normarendszer szerint hajtják végre. Más szóval, ha az egyén vét a hagyomány ellen. Ilyen törvénytelen állapot volt például a kereszteleetlen gyermek tartása a

házban. Ha a közösségi szabályok működnek, a közösség békében van, kedélyállapota jó, közérzete produktív. Ha az egyén betartja a közösség által elfogadott normarendszert, akkor a közösség részt vesz az egyén ünnepén (minden átmenetel egyben ünnep is), tudomásul veszi sorsa változását, ünnepélyessé és emlékeztetéssé teszi az átmenetelt, lelki szolidaritást vállal az egyénnel és közvetlen hozzátartozóival, ezért anyagilag is támogatja, segíti, és végül mindezek által olyan hangulatot teremt, illetve hoz létre tagjai között, mely a közösség kohézióját erősíti. Ez pedig egyformán egyéni, kisközösségi és társadalmi érdek. A paraszti közösségek semmiképpen nem fogadták el az egyén sorsfordulókkal szembeni zavaros, bizonytalan helyzetét, viszonyulását, amelyek kikezdehetik, erodálhatják a közösségi létbiztonságot. „A paraszti kultúra kizárja az alternatív értelmezési és cselekvési lehetőségeket. S ezáltal erősíti a közösség tagjainak biztonságérzetét.”¹¹ Turner jegyzi meg, hogy „a szabályok a megmutatkozó viselkedések nagy részében biztosan csökkentik a devianciát és az excentricitást”.¹²

A csíkszentdomokosi közgondolkodásban, az emberi sorsfordulókkal összefüggésben, három olyan alapelvet azonosítottam, melyeknek érvényt szerezni mindenki tartozik: 1. A gyermek családban szülessen. 2. A házasság nyilvános udvarlás, az egyén és a család – nemritkán csak a család – érdekeinek megfelelő párválasztás nyomán, családi jóváhagyással, egyházi és közösségi elvárás szerint jöjjön létre. 3. Az ember, az egyén ne avatkozzon be a Teremtő munkájába, ne dobja el az életet saját kezével, a méltósággal, munkával leélt életért kapja meg a végtisztességet. Ezek az alapelvek a szokások intézménye, illetve a szokások programjai által és nekik köszönhetően realizálódnak. A szokások a mi törvényeink! Minden közösség szokásrendszere egyben jogrendszere is. Ezért etnikai, vallási, regionális, lokális jegyei is vannak. De egyetemesek is, hiszen alapvető emberi szükségleteket elégítenek ki. Tárkány Szücs Ernő írja, hogy „a népszokások formájában léteznek belső, önálló jogi szabályok, melyeket mindenki követni tartozott”.¹³ Azt már Ortutay írja, hogy „a társadalmi maga-

tartásnak minden árnyalatában, a kézfogástól kezdve a házasságkötésig, a viselkedések, szokások gesztusai mögött a közösségi normarendszer, e paraszti törvény dirigált. Az egyén életívét születéstől a halálíg ez a törvény rajzolta föl.”¹⁴ A normarendszerek együttes hatása – hiedelmek, vallás és vallás-erkölcs, közerkölcs – révén az egyént sokkal összetettebb félelmek tartják vissza a szabályszegéstől; ha vét, elégedetlenséget gerjeszt a közösségben, és pszichésen sokkal bonyolultabban éli meg vétkének következményeit. Fél az Istentől, a haláltól, a törvénytől, a szégyentől.¹⁵

A címhez igazodva bennünket a párválasztás, a házasság szokásai ellen vétők érdekelnek, ezek közül is leginkább a leányszöktetés.

A leánylopás/szöktetés szokása nem egyértelműen a letűnt időké: múltja és jelenidejűsége van. Tárkány Szücs Ernő a leánylopást Erdély-szerzte gyakorolt szokásként írja le, László Gyulára utalva Csíkra vonatkozóan pedig azt írja: „Csík megyében még nemrég is gyakorolták a szülői beleegyezés ellenére való leányszöktetést.”¹⁶ A szöktetésről statisztika nem készült, de adatközlőim szerint talán ma több leányt visznek el szöktetéssel, mint korábban.¹⁷ Az okok sokfélék: a leány megesett, de nemritkán tudatos válasz is a házasságot ellenző szülői tiltásra. Egyik módja a szülők által ellenzett házasság kierőszoalásának. Más szóval egy módja a vágy érvényesítésének, és nem is kicsi áron. „A leány sokszor elszökik, mert máshoz erőltetik. Még az oltárról is elszökik. Volt eset, hogy a lakodalom előtt elszökött, a lakodalmat vissza kellett mondani, de olyan is volt, hogy a lakodalom folyt, s kontyolás előtt (!) elszöktették a menyecskét.” A szöktetés oka lehetett a szülők vagyoni helyzete, ami miatt a lakodalom költségeit nem tudták állni. Ilyenkor a szöktetés színlelt: a két család közös meg-egyezésével történik, mivel a szöktetés szégyene kisebb volt, mint a szegényes lakodalomé. A szöktetés szégyene a leányé, a család valamelyest felmentődik alóla. „A családnak nem volt módja nagy lagzit csinálni, hát egyszerűen megszöktették a leányt egy vacsorával. Megjácodták.” A szöktetés má-

sik oka a versengés, rivalizálás a leányért: „A szöktetést azért is csinálják, nehogy a leány másé legyen. Pláne, ha többen udvarolnak. Az egyik megelőzi az egészet.” „A leány, ha készen volt a pernével, sokáig nem lehetett nyegezsálni, met ellopták. Olyan legények voltak, hogy a táncba, míg a másik, amelyik odavitte, egy kicsit félrenézett, addig a leányt elvitték... Akkor kellett aztán aggyák, nem volt mit csináljanak.” „A leányt sokszor a guzsalyasból lopták el, s aztán izenték a szüleinek, hogy immá igrák meg a kontylevet, met a leányt békontyolták.”

A bekontyolás mint mentőv-rítus alkalmazásának érzékeltetésére egy szöktetés-narratívát idézek a sokból:

„A kisebbik leányom megszökött. Nem azét, met úgy vót, csak kiverte az eszit egy idősebb legény. Elszöktette. De az nekünk annyit csinált, tanár úr, idegileg tönkrementünk, s mindenképpen. Három hónapig nem mertünk kimenni az utcára. Annyira szégyelltük magunkat, hogy minket ilyen csapás ért.

[...] Ugye, még gyermek vót: 15 éves három hónapos. Ennyi volt. S ezt szégyelltük. Nem azt, hogy elszökött, me azelőtt es szöktek el, azután is, csak az időt, hogy mit mond más, hogy még gyermek.

S most mindj jó haza, s panaszkodik. S mondom, tudod mit: ettél-e? »Nem!« Eszel-e? »Nem!« Na, akkor szépen szedd essze magadot, s eredj haza. Te kerested magadnak. Nekünk szót nem fogadtál, itt helyed nincs. Isten segíjen!

Most is így vagyunk. Csak olyan távol. Pedig má 24 éve annak, hogy elvitte innen az a jómadár.

Úgy volt, hogy mennek fel A. B.-ni névnapolni. Intem tátának, hogy igen-e vagy nem (ti. elengedjük-e, vagy nem). Me ötölle mindent megkérdeztünk. S intette, hogy igen. »De fenyítsd meg!« S mondtam, te fenyítsd meg. Itt volt a fiú es. S mondom, ha 11-re nem lesztek itthon, akkor apád utánatok megy.

Jó, ők tizenegyre itthon jelentkeznek, azt fogadták. Várjuk. Eljő tizenkettő.

– András! – szólítom az uramat. Ő aludt. De én nem tudtam, annyira izgattam

magam. Nehogy valami baj legyen. Ne, ki maradt, s nem jönek.

Telt az idő. Egy óra... két óra... András!

– Hallgass, aszongya, me felverem az álladot!

– Még te vered fel az enyémet?! Aztán ott esszemorogtunk. S mondom, ötöjz fel, s menj biciklivel gyorsan utánuk. S aszongya, hazajönek, ha akarnak.

Eccer négy órakor kopognak az ajtón. S menyek, hogy nyissam ki. S kit látok? Egy férfit. Nem a szerető volt. Egy másik. Mondom, hol van E.? Azt mondja, »J. néni, jőjjenek, met D. elvitte E.-t ki, nálik«. S mondom, oda miéért? Fel voltam haraguva. S azt mondja: »azér küldtek engem, hogy magik mind a ketten jőjjenek ki«.

Én akkor voltam olyan beteg, hogy lettem rosszul hamar. Én oda visszavágyódtam az ágyra. A fiú, a küldönc, oda leült a kicsi székre, s azt mondta András bácsi neki: »addig ülsz ott, amíg J. néni helyre nem jó«.

Eccer magamhoz jöttem. Fázok. S há hálóingesen csak úgy vissza vagyok bukva. S az ott ült. S mondom: »Te Jóska, itt mit keressz?«

Azt mondja, »há nem tudja-e?« S mondom, nem. Úgy kezdtem gondolkodni, hogy mi van, vigyázkodtam, hogy András bácsi hol. S azt mondja a legény: »András bácsit ne keresse, met ő má kiment, s jőjön ki maga es«.

– Hát én mét menjek ki, te Jóska?

– Azét, aszongya, met *bé akarják kontyolni*¹⁸ [kiemelés tőlem] Emerkát.

Én vettem hamar, ahogy tudtam, gyengén felötöztem, megmosakodtam, szedtem magamot, s egy jó *komakísérőt* a kezembe (még most es tartok ott, az ajtósarkánál egyvet!), s elindultam. Ez olyankor volt, a munkások mentek má munkába. Hajnalba! Nézték, megálltak. Aztán a kicsi palló alá eldugtam a pálcat, s kimentem. Há András bácsi áll az ajtónál. A kisasszony [gúnyosan], a menyasszony ott az ágy előtt ül. Azok az ördögök, akik úgy akarták, hogy békontyolják, azok es ott. Odamentem, szétvettem őket, s gyere csak ki.

– Ki engedte meg neked, hogy így csinálj? Nem szégyelled magadot? Egy pufot le, s még egyet. S mondom, tessék, itt a kontyfésűm, s fűsűjje meg a fejit. *Még nem volt*

békonyolva [kiemelés tőlem] Met az apja megtépte ő es. S akkor mondom:

– Jősz-e utánam, vagy elől mensz? Én követlek tégedet. Elöl mensz száz métert, s én megyek utánad. S azt mondta, »Jó, édesanyám«.

Mikorra megfűsülködött a leányka, akkorra kisántikált félmezítláb, félcsizmába a vőlegény, s azt mondja: »ha elviszi Emerkát, erre a fűzfára akasztom fel magamot«. S mondom: »azonnal! Meg van engedve. De Emerka a miénk«. Neki még az idő hol áll? Nem szégyelled magadot? Te vagy 26 éves, s ő 15! S aztán ott szídtam, de annyi volt.

Megfogta a lejánkát s cipelte. Én húztam az ajtó felé, ő húzta vissza. Aztán azt mondja eccer az uram: »ereszd el. Hadd el, aszongya, legyen elege a D.-kből, me én ismerem«. Na, ott hagytuk. Így volt. Szégyelltük. Ugye, leányka volt. Azt hittük, a földbe belésüllyedünk. András bácsi még jobban. *Békonyolták, s ott kellett hagynjuk* [kiemelés tőlem].

Ketten tátával, mint két bánatos valaki, hazajöttünk. Annyit bántott [sírva fakad], tanár úr. Olyan tanuló volt, hogy az öt közül egyik sem volt olyan. S ilyen disznyóságot csinált.

De hányszor megverődött! A férje részeges kancsó. Most is, pedig má idős. S hazahaza jött [ti. Emerka]. Éjjel es. De nem hagytuk itt maradni. Az uram megmondta: »ennek legyen vége!« Aztán többet nem jött haza a naccságánk. Me úgy híttuk. Az uramnak ő volt a szeme fénye.” (N. 67)

Itt jön be a népi jog különös és sajátos esete, ami szerintem nem más, mint a házasságkötés egyik lehetséges ősi rítusának átmentődése épp a hagyománytól eltérő párválasztási mód által. A szoktetők első, „mentő” dolga, hogy *békonyoltassák* az ellopott leányt, s ezáltal menyecskévé, tehát feleséggé tegyék.¹⁹ Ennek kivitelezésére hívtak/hívják meg egy bizalmas szomszéd-asszonyt, aki vállalja a rítust, és nem szivárogtatja ki az „összeesküvést”, vagy a legény az anyját kéri fel a rítus elvégzésére, és esetenként, hogy külső tanú is legyen, meghívják, szintén bizalmi alapon, a legény keresztšzüleit is. Mindenképpen hiteles női személy végezhet és végezheti a bekonyo-

lást, hisz ő garantálja a szertartás hitelességét.²⁰ Csíkszentdomokoson, a népi jog elve szerint, „a leányt, ha egyszer odavitték a legényes házhoz, s békonyolták, onnat el nem hozhassák”.²¹ Ezt igen jól példázza a fenti és sok más hasonló történet: hivatalos jogi úton követelhettek anyagi kártérítést a lakodalom költségeiért, de a leány erőszakos visszaszerzésével többet nem próbálkozhattak. Mivel a népi jog nem ad lehetőséget a fellebbezésre, a *békonyolás* ténye előtt megadták magukat. „A leány, ha a legény kapuján bément, a küszöböt átlépte, s békonyolták, az onnat többet el nem jött, ki nem jöhetett, met avval megesett személy lett. A békonyolás annyit tett, mintha felcsinálta, magáévá tette vóna [kiemelés tőlem].”

A *békonyolás* egykori jogi és erkölcsi súlyát, történelmi, de érvényességi felsőrendűségét illusztrálja szerintem az a tény is, hogy a leányszöktetést meg lehetett/meg lehet ejteni a lakodalom idején (éjszakáján) most is, annak ellenére, hogy a polgári és egyházi esküvő már megtörtént, de semmi esetre sem a ma ismert kontyolás mint menyecskeavató rítus után. Tehát a leányszöktetés erkölcsi-jogi időzítésében a szokásjogi rítus fontosabb szempont.

A párválasztásnak, házasságkötésnek ezt a módját a törvény nem szentesíthette gyorsított eljárással. Így elfogadhatónak tartom azt, hogy egy pogány rítus népi szokásjogi rangra emeléséről van szó a kivételes párválasztási, házassági esetekben attól fogva, hogy a házasság szentesítése az állami és egyházi intézmények illetékessége lett. Ezt csakis az tehetette lehetővé, hogy a bekonyolás házasságkötő szertartás lehetett már a székely törzsi élet idején. Később átkerült, mint sok más hasonló rítus, a lakodalom belső szokásrendjébe: asszonnyá/menyecskévé avató szertartás lett belőle, különálló beavató rítusként él tovább, de a bemutatott kivételes (törvénytelen!) esetekben önálló, sőt autonóm jogi rítusként tölti be szerepét. A törvénytelen feleségszerzés ad hoc esketési/esküvői szertartása. A menyasszonyi koszorút mint jelt, díszet és szimbólumot a vétség miatt mellőzni kell – ez a szankció! –, az illegitím átmenetelt viszont mégis kell legi-

timizálni: erre a bekontyolás rítusa és a fejkendő felkötése a megoldás. De egyben üzenet is a közösség felé, hiszen „a bekontyolás vagy bekeszkenődés... tárgyasította a nő új státusát”.²² Más szóval vizuálisan megjelenítette azt, amit a közösségi kommunikáció más eszközeivel nem lehetett elmondani, közölni: a leány többé nem leány, belépett az asszonyok sorába. Az elszöktetett, aztán bekontyolt leány rítusa felmenti az így létrejött kapcsolatot az „összeálltak” minősítéstől, ideig-óráig elfogadhatja, a család és közösség szemében megtűrhetővé, de ami ennél is fontosabb, és ez jogi szempont, visszafordíthatatlanná teszi a sorsfordulatot.

Íme, miben látom a kontyolás/bekontyolás rítusának kétarcúságát.

A kontyolás mint eltávolító/beavató rítus hajdani fontosságára utal a kontyoló rítust kísérő szöveg tartalmi súlya: életre szóló üzenete van, de az a gesztus, illetve testbeszéd is, hogy a bekontyolt menyecske a násznépet pálinkával, kaláccsal kínálja, és a násznép minden tagjával kezét fog. Kisebb körben, de a szöktetés alkalmával gyorsan megejtett bekontyolás után is ez történik. Feltételezésemben Tárkány Szücs is megerősít: „A kontyolás társadalmi státusváltozást jelző funkciójára következtetni enged az is, hogy a megesezt leányokat is felkontyolták, többnyire komaasszonyok vagy barátnők. Ez tehát még ebben az esetben is a nyilvánosságra tartozott.”²³

A szöktetés jelenségének visszaszorítására szolgál az erőteljesen erkölcsi, etikai, társadalmi, de anyagi vonatkozású szankció. A szöktetéshez társított bekontyolás csak enyhít a vétségén, de nem menti fel az elkövetőt a vétség teljes súlya alól.

A bekontyolás a székelység sajátos házasságkötési rítusa?

■ Nyitott kérdés marad számomra a már említett feltételezésem, hogy a házasságkötésnek kontyolással végrehajtott módja a magyarságon belül valóban csak székelýföldi gyakorlat volt-e, és a Székelýföldön belül is meddig terjedt. Én Csíkszentdomokoson bukkantam rá, a többi csíki, gergyói, háromszéki falvakban nem tudnak róla (igaz,

szokáskutatás sem történt igazában), tudtommal a szakma sem említi.²⁴

Kérdésemre, ha nem is teljes aspektusa-ira, egy 1631-ben, Marosvásárhelyen készült tanúkihallgatás jegyzőkönyve meglepő adatokat szolgáltat.²⁵ A vallatás tárgyát két székelý fiatal, a vásárhelyiek által úgy tűnik nem elismert, nem elfogadott násza képezi. Fontos megjegyezni, hogy a 17. századból való tanúvallomásokot tartalmazó gyűjtemény igen sok „paráznákról szól”, akik természetesen magyarok, mégis csupán ennek a pernek a vádlottjait és a vétség közreműködőit következetesen *székelýeknek* nevezik, mintha tudatosan el akarnának határolódni az elkövetőktől.

A törvénytelen nászt elkövető két székelý fiatal (származási helyük nem derül ki, egy halovány utalás történik Háromszékre) előbb Bácski Györgynél „háltnak, de akkor semmi gonoszt nem cselekedtenek.” Aztán „Szabó Miklósnak mentenek aratni, s ott ismerkedtek meg egymással – annak utána úgy mentek osztán Fazakas Mártonni, s ott lett, mi lett közöttük.”

Hogy mi lett, arról Fazakas Mártonné vall a törvény előtt: „vasárnap virradólag együtt háltnak... az én pajtámban – még én magam vonám be az pajta ajtaját.” A vásárhelyiek megütközését azzal vezették le, hogy szintén egy székelýföldi asszonnyal rövidesen bekontyoltatták a leányt, s attól fogva, ahogy egy másik tanú vallotta „hállottam, hogy urának hittá az asszony a legényt, s az legény is feleségének hittá”. Egy másik tanú lényeges arculati, alaki változást vesz észre: „Bizony leány vala tegnap, gylcs vala a fejín, s most kontya vagyon.”

Komlósi Gergely azt állította, hogy „az kert mellett látta, hogy kontyolják volt be azt az asszonyt”. Bácski Györgyné pedig arról beszél, hogy „az székelý asszony volt, aki bekeszkenődte volt”. Szegedi Györgyné is „székelý nyoszolyóasszonyokról” tesz vallomást [kiemelések tőlem].

Fazakas Mártonné vallomása más fontos néprajzi adatot is tartalmaz számunkra: a „kontyolódás”, „keszkenődés” és más ruha felvétele után az új pár „a korcsomába ment s ittanak ott”. Amikor azt kérdezte „pironogató” szándékkal a *székelý* Forgács András-

tól, akinek felesége volt „nyoszolóasszonya az menyecskének”, hogy „miért nem esküdtették volt össze őket már azelőtt”, vagyis hogy miért ezt a módot választották, azt mondták, hogy „hiszen jobb, hogy azt mi igyuk meg, az kit az papnak fizetnénk”. Aztán arra is kitér részletező vallomásában, hogy „kérdem, hogy hol csináltad, te legény, ezt a menyecskét ilyen hamar?, az azt mondá, »Isten adta asszonyom, hiszen így szoktak az emberek élni.«”

Tehát az egyházi esküvő rendelete már meg volt honosodva, de helyette a bekontyolást választották 68 évvel a tridentini zsinat után is, és azzal legitimizálták új helyzetüket, egyértelműen a szokásjogra hivatkozva, fenntartva annak folytonosságát: „hiszen így szoktak az emberek élni.”

Hangsúlyozom, az elkövetők és valamennyi közreműködő neve mellé a törvényeségi jegyző tudatos következetességgel ragasztotta oda a *székely* jelzőt, és ezzel elhatárolódott és elkülönítette őket a peres iratok többi, amúgy Erdély más térségeinek magyar szereplőjétől. Ezzel a gesztussal azt a benyomást kelti, hogy a többi parázna esettel szemben illet csak a székelyek követtek el (közülük is talán a csíkiak és háromszékiek), de azt is sugallja, hogy Forgács Gergelyékkel – ők voltak a tettesek – szolidarizáló székelyek otthonosan, nem tudatlanul mozognak a többi erdélyi magyartól elutasított szokásban. Vagyis az ő tettük nem jellemző a többi magyarra. A perirat szerint eljárásukat az elkövetők a székely népi jog szerint természetesnek, alkalmasabbnak, viszont az intézményi jog és a marosvásárhelyi közítélet pedig természetellenesnek tekinti.

Ha számba vesszük a marosvásárhelyi „nász” elemeit és mozzanatait, rájövünk, hogy csaknem egészében földi a csíkszentdomokosi bekontyolós házasságkötés rítusát, illetve arra, hogy a házasságkötés rítusának egyházi változata előtti népi rítust szélesebb körben gyakorolták, és elégséges volt, de az urbánus környezetben már elutasított-

ták, noha Marosvásárhely szerves része volt a Székelyföldnek.

Mind a marosvásárhelyi, mind a valamennyi csíkszentdomokosi szoktetéses nászra a gyorsított eljárás jellemző: hiányzik a tartós udvarlás, az elvlasztó rítusok sora – ismerkedés, háztűznéző, szülői konszenzus, jelentkezés, hozomány kiadása stb. –, más szóval az átmeneti szokás szakaszainak végigjárása. Ennél fogva hiányzik a közösségi validáció. De nem hiányozhat a közösség felé tett kommunikációs gesztus. Ezt a funkciót tölti be az általam feltételezett ősi házasságkötési rítus: hajviselet és ruha megváltoztatása. Kiemelkedő szerepet játszik a kommuniót létrehozó mágia: a rituális együtt evés és ivás.

Hogy a bekontyolás valóban érvényes, a székelység (feltételezhetően) autonóm házasságkötési rítusa volt (liminális rítus), ami európai környezetben menyecskeavató rítusként épült be a lakodalom mint nagyszabású ünnep színjátékszerű szerkezetébe, amellet szól még a rítust ma is kísérő áldásformula, amit Csíkszentdomokoson a kontyoló asszony mond, és amely a székelység (magyarság) ősi imamódjára – vall: „Áldjon meg az Isten észvel, sok szerencsével s jó családdal; az Isten adjon nektek jó szerencsét, ne bánd meg, hogy most a kontyot a fejedre rakjuk; az Atyának és Fiúnak és Szenlélek Istennek segedelmével menj az életnek.” Az sem elhanyagolandó szempont a kontyolás házasságkötő funkciója mellett, hogy amennyiben a menyecske sorsa rosszra változott, elkeseredésében a kontyolás és kontyoló lett az átok megcélzottja és nem a polgári vagy egyházi esküvő, nem a jegyző és nem a pap. „Ha nem találja el a házasságot, olyan es van, megátkozza azt, aki békontyolta: Átkozott legyen az a kéz is, aki engem békontyolt. A szülők így átkoznak: A két keze s lába törött volna le, hogy ne tudott volna odamenni, aki a szoktetett menyasszonyt békontyolta.”²⁶

Balázs Lajos

■ **JEGYZETEK**

1. Bakó Ferenc: Palócföldi lakodalom. Gondolat, Bp., 1987. 209; Némethné Fülöp Katalin: A párta is kontyá változzon! Esküvői öltözet a népviseletben. In: Lakodalmi szokások. Mátkaság, menyegző. (Szerk. György Erzsébet) Planétás Kiadó, Bp., 2001. 84–93. itt: 84–85; Gráfik Imre: Házassági szokások az erdélyi Mezőségben. In: Lakodalmi szokások... 45–49. itt: 47.
2. A magyarság körében ez az idő eléggé eltérő.
3. A női hajviselet változása miatt ez egyre ritkábban történik, marad csupán a fejkendő felkötése.
4. Balázs Lajos: Az én első tisztességes napom. Párvalasztás és lakodalom Csíkszentdomokoson. Kriterion Könyvkiadó, Buk., 1994. 145.
5. Uo.
6. Bővebben Balázs Lajos: A vágy rítusai – rítusstratégiák. A születés, házasság, halál szokásvilágának lelki hátteréről. Scientia Kiadó, Kvár, 2009. 378–379.
7. Lükő Gábor a kígyó erotikus szimbólumnak nevezi (Lükő Gábor: A magyar lélek formái. Táton Kiadó, Bp., 2001. 66.), Róheim Géza: Magyar néphit és népszokások. Universum reprint, Szeged, 1990. 90.) A Bibliában elbeszélte bűnbeesés Évának kígyó általi elcsábításáról szól. Vulcánescu szerint a kígyó felgerjeszti a nemi vágyat (Romulus Vulcánescu: Mitologie română. Ed. Academiei R.S.R., Buc., 1987. 522.). Meglepő hiedelem/tiltás párhuzamot találtam Sumner könyvében: „A Brit-Guayanában élő makuszikik tiltják a nőknek havi vérzés alatt..., hogy belépjének az erdőbe, mert egy szenvedélyre gyulladt kígyó esetleg megmarhatná őket.” William Graham Sumner: Népszokások. Gondolat, Bp., 1978. 762–763.
8. Van Genep a hajviselet megváltoztatását is az átmeneti rítusok közé sorolja. A hajviselet formája jelezni képes a viselő életkorát, társadalmi állapotát, valamilyen csoportba való tartozását. Vö. Arnold van Genep: Riturile de trecere. Polirom, Iași, 1996. 147–148.
9. Bakó Ferenc: i. m. 210.
10. Faragó József – Nagy Jenő – Vámszer Géza: Kalotaszegi magyar népviselet. Kriterion Könyvkiadó, Buk. 1977. 209.
11. Keszeg Vilmos: A kör szemantikája és szerkezete. Művelődés 1997. 50. 4. 34–37. itt: 37.
12. Victor Turner A liminális és a liminoid fogalma a játékban, az áramlatban és a rituáléban. A komparatív szimbológiáról. In: Határtalan áramlás. Színházelméleti távlatok Victor Turner kultúranropológiái írásaiban. Kijarat Kiadó, Bp., 2003. 11–53. itt: 51.
13. Tárkány Szűcs Ernő: Magyar jogi népszokások. Gondolat, Bp., 1981. 8.
14. Ortutay Gyula: Parasztságunk élete. Officina, Bp., 1937. 18.
15. Arra a kérdésemre, hogy bűnös-e, aki elteszi magzatát, egyik adatközlőm így válaszolt: „Isten s ember előtt! Isten előtt bűn, ember előtt szegény. Gyilkosnak tarcsuk. Úgy örökké utána gondolunk, amikor lássuk az úton. Aztán elvegyül, de mégis, úgy kísérik szemmel az emberek, örökké eszibe juttassák.”
16. Tárkány Szűcs Ernő: i. m. 261. A szerző László Gyula A honfoglaló magyar nép élete című, 1944-ben megjelent könyvére reflektál.
17. Adataim a hetven-nyolcvan-kilencvenes évekre vonatkoznak, de egészen frissekkel is rendelkezem.
18. Bővebben Balázs Lajos: A vágy rítusai... 447.
19. A tridenti zsinatig (1563) nem volt szükséges az egyházi aktus a házasság érvényesítéséhez. „A házasság népi jellegű volt és a család keretén belül maradt.” William Graham Sumner: i. m. 612.
20. Gazda – Haáz könyvében olvasható, hogy a kontyolásnak minden időben ceremóniamestere volt: „cempelasszony, kontyoló asszony vagy avató asszony.” Gazda Klára – Haáz Sándor: Székelyek ünneplőben. Színek és formák a székelyföldi viseletben. Planétás, Bp., 1998. 32.
21. Az ókori Indiában és Rómában, a germánok körében ősidők óta „...a házasság jogi követelményei attól a pillanattól fogva léptek életbe, mihelyt a házaspárra ráborították az ágytakarót. Ezt kellett a tanúknak tanúsítaniuk.” William Graham Sumner: i. m. 606.
22. Gazda Klára – Haáz Sándor: i. m. 32.
23. Tárkány Szűcs Ernő: i. m. 400. A szerző egy Zemplén megyei presbiteri jegyzőkönyvet is idéz egy megesett leánnyal kapcsolatban, akit „...a Helység bírái a Falu Házánál felkontyoltak...” (Uo.) Néhány erdélyi román faluban, de inkább az Érchegységben a megesett lányt egy kerítéshez, nyárfához vagy akácfához vitték, bekontyolták, háromszor megkerülték, miközben mondták: Isten szolgája, esküdj meg a kertsással, nyárfával vagy akácfával. Ezzel a rítussal elismerik asszonynak. Az a viselkedési szabály jár ki neki, mint a megözvegyült asszonynak. (Vö. Simeon Florea Marian: Nunta la români. Studiu istorico-comparativ. Editura Saeculum, Buc., 2000. 518–519.) Csíkbán az elszökött vagy elszöktetett leányról szokták mondani, hogy: „Az is férjhez ment a kert- vagy kapusához.”
24. Például a Lakodalmi szokások... c. tanulmánykötetben négy tanulmány is foglalkozik a kontyolással, leányszöktetéssel, egy külön a szöktetés szokásjogi vetületeivel, de egyik sem tesz említést a kontyolás általam leírt valamilyen változatáról.
25. Vigh Károly: Asszonyok és férfiak tükrö. Tanúvallomások a 17. századból. Pallas-Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda, 1999. 109–112.
26. A tanulmányban idézett szövegek csíkszentdomokosi gyűjtéséből valók. Bővebben Balázs Lajos: Az én első tisztességes napom...